

УДК 261.7

О. С. Мелехова
пошукач кафедри культурології
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ЦЕРКОВНО-ДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН

Очевидно, що розробка проблем свободи совісті різними релігійними (зрозуміло, не тільки християнськими) і світськими організаціями, їх взаємовплив сприяли виробленню справді міжнародних, універсальних стандартів у цій сфері. У прийнятих міжнародними організаціями документах затверджені права і свободи людини в сфері переконань, що належать їй від народження і гарантовані законом. У них відображений процес піднесення поваги до людської особистості і верховенства закону, вони наочно показують, як разом з утвердженням і розвитком демократичних принципів збагатився і сам зміст принципу свободи совісті. Важливою віхою тут стало те, що свобода совісті стала розумітися значно ширше, ніж право сповідувати будь-які релігійні погляди або не сповідувати жодних. Тракткування свободи совісті нині передбачає право на свободу думки, совісті, релігії і переконань, на вільне їх вираження, право дотримуватися будь-яких світоглядних – матеріалістичних, ідеалістичних або дуалістичних уявлень, соціально-політичних і етичних доктрин, якщо вони не зазіхають на особистість, права і свободи громадян, якщо вони не проповідують расизм, насильство, людиноненавистницькі ідеї тощо. Держава, уряд, владні органи, своєю чергою, мають бути у світоглядному відношенні нейтральні, тобто вони не мають права ставати на бік будь-якої світоглядної концепції. Крім того, останні покликані створювати умови для формування терпимості і взаємної співпраці. Етнічна, культурна, мовна та релігійна самобутність національних меншин має бути захищена від будь-яких форм переслідування. Це найважливіші риси сучасного демократичного розуміння свободи совісті, універсальних стандартів у цій сфері. Таке оптимальне розуміння принципу свободи совісті людство виробило за кілька століть, а в наші дні їх закріплення у світовій громадській думці як загальнолюдських цінностей стало можливим завдяки участі в міжнародних форумах із проблем свободи совісті представників культурних та релігійних традицій. Перехід України від сепаратистської ліберальної моделі відносин між церквою і державою до партнерських відносин робить гостро актуальним осмислення європейських моделей взаємодії релігійних організацій із державою і суспільством.

Завдання статті є аналіз основних моделей державно-церковних відносин в Європі у перспективі їх історичного розвитку.

Проблема церковно-державних відносин в європейському інтелектуальному просторі постає закономірним підсумком утвердження на історичній арені світу християнства з притаманним йому антагонізмом секулярного та сакрального. Вказане протиставлення є наріжним світоглядним принципом християнського віровчення й, зокрема, концепту сходження Духу Святого на апостолів, які вважалися носіями духу Христа, а тому розглядалися не тільки як цілком легітимні спадкоємці Його справи, але виразники Його вчення. У підсумку апостоли, спираючись на окремі вислови з Євангелій, розвинули вчення про свободу та вічне життя у Христі, яке реалізувалося через вільну від цінностей земного світу, християнську громаду. Ранньохристиянська громада формувалася на тлі виразного антагонізму до держави, що утвердився завдяки вірі в єдиного Бога (Слово), а тому не бажали брати участь у культурі римських правителів. Ця ж інтенція спостерігалася й після виникнення інституціалізованої церкви, яка почала розглядати себе як легітимна спадкоємиця апостолів не тільки у праві на тлумачення Святого Письма, але й організації за допомогою Духу Святого Царства Божого на землі. Саме тут людина може звільнитися від насилля та тенет земного життя, відкривши

свою духовну сутність, відчувши духовну свободу. Вказане духовне звільнення найбільш повно виявилось у ранньохристиянському мучеництві, позаяк воно символізувало високий рівень духовної свободи, яка була головною цінністю християн. Християнська громада, а згодом і церква розглядалися як носії духу Христа в земному житті, що зумовило необхідність формування граду Божого на землі, який мав на меті забезпечити реалізацію основних інтенцій християнства щодо духовного звільнення людини. Сформований у межах християнського віровчення антагонізм сакрального та секулярного отримав своє концептуальне оформлення у вченні Августина Блаженного, який розвинув вчення про два гради – земний і небесний. Два протилежних гради постали в результаті гріхопадіння людини, яка втративши зв'язок із Богом, шляхом насилля та примусу, намагалася здобути славу, рівноцінну божественній. Сформований за допомогою насилля град земний поставав свого роду діявольським царством, а тому протиставлявся керованому Святим Духом граду Божому, формуючи світоглядно-концептуальне тло розвитку церковно-державних відносин.

Запропоноване Августином вчення про два гради стало концептуальною основою світоглядних інтенцій світської і церковної влади, які у прагненні встановити свою безроздільну владу намагалися узурпувати функції одна одної, позаяк тільки мирська організація Царства Божого могла стати плідним світоглядним тлом утвердження Царства Божого на землі. Іншими словами, виразне протистояння церкви та держави у період Середньовіччя супроводжувалося ідеєю компліментарності двох світів, позаяк тільки у разі поєднання духовної та світської влади можливий повноцінний розвиток християнської громади (церкви). Незважаючи на взаємну інтенцію світської та духовної влади, узурпувати функції одна одної, все ж у Середньовіччі на Заході так і не склалося єдиної управлінської системи, яка мала б всю повноту влади в тогочасному суспільстві. Це було зумовлено як соціокультурними чинниками, серед яких ключове значення відігравало соціокультурне тло пізньої Римської імперії з притаманною відсутністю сильної централізованої влади, що й зумовлювало протистояння держави та церкви, так і світоглядними інтенціями самого християнства, яке орієнтувалося на звільнення у світі прийдешньому. На протигагу римо-католицької світоглядній та обрядовій традиції, у християнстві східного зразка земному життю та людині не вивели вироку на вічну гріховність – у них був присутній образ Бога та реалізувалася телеологічна мета християнства – інтенція на відродження в людині подоби Бога та, відповідно, спасіння. У підсумку тут не сформувалося світоглядних підвалин для секуляризації державної влади, навпаки, вона була сакралізована через образу василевса, якого вважали намісником Бога на землі та первосвященником. Експлікація небесної ієрархії в земному світі не зумовила підвалин для розвитку дуалістичного вчення про владу та сприяла утвердженню цезаропапізму. Фактично, східнохристиянська світоглядна традиція не знала антагонізму між державою та церквою, а тому проблема церковно-державних відносин не ставала предметом інтелектуального чи богословського дискурсу.

Утвердження необхідності тісної співпраці між державою і церквою, які й надалі вважалися функціонально та змістовно різними соціальними феноменами, сформувалося в межах протестантизму, який, акцентуючи на специфіці насильницької природи держави, все ж вважав її необхідним елементом на шляху до спасіння. Ця світоглядна підвалина сформувалася на тлі вчення про гріховну природу

людини, яка не завжди спроможна самостійно дотримуватися заповідей Божих і досягти спасіння. Іншими словами, у протестантизмі держава постає автономним, однак не відокремленим непохитим муром від християнського віровчення феноменом – держава слугує церкві так само, як церква слугує державі.

Міжрелігійні війни та суперечки, які сягли свого апогею в період раннього модерну, зумовили не тільки значне пом'якшення у відносинах держави та церкви, але й сприяли утвердженню концептів, які обґрунтували доцільність толерантного ставлення до іновірців, тим самим мотивуючи до визнання права на свободу совісті і віросповідання. Гарантом такої толерантності мав стати монарх, який стояв над партіями та конфесіями, водночас не підтримуючи відкрито жодної з них.

Світоглядною основою нового світогляду став найбільш повно розвинений у праці Т. Гоббса «Левіафан» концепт суспільного договору, відповідно до якого утверджувалася думка про те, що мораль не може бути достатньою підставою для формування стабільного суспільства – для цього необхідна сильна влада монарха, позаяк тільки вона силою меча здатна приборкати індивідуальні амбіції та егоїзм. Зрештою, обґрунтовувався пріоритет державної влади, яку уособлював монарх, над індивідом та суспільними інституціями, в тому числі церквою.

Загалом не заперечуючи релігії, новоевропейські мислителі, передусім Т. Гоббс, схилилися до думки, що первинне Об'явлення, що дано було людині Богом, у соціокультурне буття транслюється людьми, егоїстична природа яких, змушує керуватися користюлюбством, спотворюючи тим сам зміст релігії. На цьому тлі обґрунтовується необхідність підпорядкування церкви так само, як і окремих громадян, владі монарха. Він може зберегти і захистити від свавілля інших не тільки окремого індивіда, але й церкву як суспільний інститут. Перші прояви інтенції на обґрунтування необхідності відокремлення держави та церкви зустрічаємо у працях Дж. Локка, який, зважаючи на соціокультурні та політичні обставини тогочасної Англії, обґрунтував необхідність толерантного ставлення до інакомислення в релігійній сфері, позаяк, на його думку, відмінності між різними конфесіями зумовлені «дрібницями», які не мають істотного значення для реалізації головного завдання релігії – спасіння людської душі. Необхідність відокремлення держави та церкви у філософській спадщині Дж. Локка була зумовлена, передусім, політичними чинниками, а саме тим, що церква, яка була таким самим штучним суспільним утворенням, як і держава, продукувала закони і догмати, які не мають значення для спасіння душі, водночас залишаються зовнішнім примусом, який, виходячи із завдань, може бути тільки привілеєм держави. Іншими словами, церква, на відміну від релігії, прагне перевертати на себе частину функцій держави, тим самим дестабілізуючи її.

Сформована в англійській інтелектуальній традиції інтенція на відокремлення держави та релігії знайшла своє продовження у представників французького просвітництва, передусім Вольтера, який, не заперечуючи ідеї Бога, виступав із різкою та непохитною критикою церкви, спрямованою на поневолення людини. Жорстка критика церкви та духовенства у творчості Вольтера поєднувалася з притаманною тогочасним мислителям зневагою до «черні», здатною у підсумку свого невіглатства дестабілізувати державу. Як наслідок, Вольтер доводив необхідність чітко розмежовувати сфери держави, церкви та релігії, позаяк вони відіграють різні суспільні функції. Так, спрямована на захист суспільства та природних прав індивідів держава має толерантно ставитися до релігії, що поширюється тільки на сферу приватного життя і є проявом свободи думки. Натомість церква може існувати тільки як своєрідний моралізаторський інструмент держави для приборкання черні. Іншими словами, Вольтер стояв на позиції своєрідного регалізму, в межах якого інтенція на відокремлення держави та церкви поєднується з підпорядкованим статусом останньої. Такі думки висловлювали й інші французькі просвітники.

На відміну від більшості французьких просвітників, які різко критикували інституалізовану релігію, яку в конкретно-історичному вимірі зазвичай представляла католицька церква, Ж.-Ж. Руссо, обґрунтовуючи необхідність розмежування держави та церкви зазвичай акцентував на необхідності розвитку внутрішньої релігійності, яка є носієм моральних якостей особистості. Водночас, на відміну від своїх попередників, Ж.-Ж. Руссо вважав, що абсолютна свобода думки є такою ж згубною для розвитку суспільства, як і лицемірство, пропоноване інституалізованою церквою.

Філософія Просвітництва відрізнялася надзвичайно упередженим ставленням до релігії, позаяк визнання абсолютної могутності Бога і засноване на цьому втручання церкви у справи держави гальмувало розвиток демократичних прав і свобод, які як природні і громадянські права становлять суть людських прав.

Запропонована французьким просвітниками ідея секулярної держави потребує високого рівня самосвідомості, позаяк у протилежному випадку сприятиме формуванню нових форм поневолення, що й відбулося у тих країнах, де у міжконфесійній боротьбі переміг католицизм із притаманним йому дуалізмом секулярного та сакрального. Натомість країни, де домінує значення посідає протестантизм, у межах якого обґрунтовувався не дуалізм, а єдність інтенцій держави та церкви, проблема поневолення не була настільки гострою, а тому не зумовлювала гострого протистояння держави та церкви. Навпаки, повага до земного життя, праці та освіти стали тими світоглядними засадами, які забезпечили більш органічний розвиток цих країн, водночас сприяючи зародженню та розвитку громадянського суспільства, позаяк у результаті обґрунтованого в межах релігійного віровчення індивідуалізму в єдності з повагою до справ земних забезпечувало індивідуальну та колективну реалізацію свободи.

Незважаючи на те, що у XIX ст. провідне значення відіграє національний принцип, проблема церковно-державних відносин залишається у центрі суспільної уваги, оскільки у ряді конкретно-історичних випадків національного становлення, релігія виступає одним із ключових чинників національного самовизначення, або етнодемаркації. Зрештою, в церковно-державних відносинах, передусім католицьких країн, посилюється інтенція на регалізм, а межах якого церква мала відігравати суто інструментальне значення – забезпечувати стабільність держави.

Поряд із регалізмом досить виразною в Європі XIX ст. була інтенція на створення національної церкви. В умовах утвердження такої моделі церковно-державних відносин церква, хоча зазвичай і була підпорядкована державній владі, володіла вагомими привілеями, як це спостерігалось у Сполученому Королівстві.

Однією з найпоширеніших моделей церковно-державних відносин в Європі XIX ст. була коопераційна модель. Вона утверджувалася зазвичай у тих країнах, де боротьба за незалежність або ж формування етнічної ідентичності відбувалося через релігійний чинник чи у підсумку тісної взаємодії держави та церкви.

Різноманіття моделей церковно-державних відносин в Європі XIX ст. поєднувалося з інтенцією на відокремлення держави та церкви, де остання здобувала своє місце у суспільному житті у підсумку та своєрідності своєї взаємодії з державою.

Поліваріативність європейського інтеграційного процесу, що виразно проявився після Другої світової війни, сприяла правовому оформленню принципу толерантності у ряді міжнародних документів та декларацій, через що він почав експлікуватися в міжнародній діяльності у терпимості міжнародного товариства до внутрішньої, у нашому випадку релігійної політики, а у внутрішній політиці у визнанні права на свободу совісті та віросповідання. Зрештою, інтеграційні процеси у гуманітарній сфері зазвичай обмежувався інтенцією міжнародного співтовариства на розробку правових підстав забезпечення базових прав і свобод кожного індиві-

да та подолання дискримінації за расовою, статевою чи релігійною ознакою.

Міжнародна співпраця у гуманітарній сфері проявилася у розробці та впровадженні нових аксіологічних стандартів на західноєвропейському соціокультурному просторі. Зважаючи на те, що чільне місце в системі базових прав людини посіло право на свободу совісті та віросповідання, а його забезпечення йшло в єдності з визнанням прав та свобод національних меншин, задекларовані міжнародним співтовариством права досить часто не могли повноцінно реалізуватися, позаяк у кожному разі проявлялася певна форма нерівності, яка вимагала ситуативного підходу до її вирішення.

Проблеми практичної реалізації права на свободу совісті та віросповідання перманентно декларованого міжнародним співтовариством найбільш повно проявилися в період глобалізації та зумовленими новими економічними процесами міграції, через що сформоване на світоглядному тлі християнських цінностей західноєвропейське законодавство зустрічалося з проблемами, породженими докорінно іншими конфесійними нормами та цінностями, потрапляючи тим самим у правову колізію, а саме: визнання права на свободу совісті та віросповідання передбачало визнання права тих людей, які сповідують релігії, в яких обґрунтовано пріоритет канонічного права над цивільним, тим самим спростовуючи норми, які існували в правовій та аксіологічній сферах західноєвропейського суспільства. У країнах, де визнання права на свободу совісті та віросповідання поєднане з законодавчим закріплення державної релігії, повноцінна реалізація права на свободу совісті неможлива.

Незважаючи на ряд міжнародних договорів, пактів та декларацій, релігійне питання та можливості реалізації свободи совісті і віросповідання залишаються відкритими. Зазвичай це зумовлено тим, що у більшості країн світу церковно-державні відносини хоча й вибудовуються на основі міжнародних вимог, пов'язаних із реалізацією базових прав і свобод, але залишаються залежними від історично сформованих традицій та особливостей процесу державотворення. Тому виникає постійна загроза порушення з боку держави чи інших цивільних інституцій права на свободу совісті та віросповідання. Показовим виключенням у цьому контексті може слугувати сепараційна модель церковно-державних відносин США, позаяк у межах цієї моделі ключове значення відіграють не церква та духовенство, а спільнота, об'єднана на основі християнських міжконфесійних цінностей, які транслюються у напрямку церква-спільнота-держава. Іншими словами, на відміну від Європи, де, незважаючи на декларовану свободу совісті і віросповідання, залишається виразно представлений діалог «держава-церква», зазвичай із тією церквою, яка має найбільшу кількість прихильників у цьому суспільстві, у США церква повністю відокремлена від держави й взаємодіє з нею виключно через громаду, яка спільно сповідує міжконфесійні цінності.

Визнання пріоритету національного законодавства над міжнародним у вирішенні проблем, пов'язаних із правом на свободу совісті та віросповідання, зумовлює складнощі у вирішенні питань захисту права на свободу слова та віросповідання, позаяк міжнародна судова практика чітко розмежовує такі поняття, як «релігійні переконання» і «релігійні дії», через що є всі підстави вважати, що міжнародна спільнота схильється до сепараційної моделі церковно-державних відносин.

Формування Європейського Союзу постало новим етапом розвитку європейського інтеграційного процесу, позаяк через своєрідний суспільний договір сформувалося наддержавне утворення, з функціями, подібними до тих, які свого часу забезпечувала національна держава. Навіть збереження сепараційної моделі церковно-міждержавних відносин у ряді країн тісно поєднувалося з виразним соціальним партнерством на міжнародній арені, позаяк у цьому контексті церква могла стати представником інтересів, які виходили за межі державних, позаяк його носії об'єднувалися цінностями, що виходили за межі державних. Іншими

словами, євроінтеграційний процес відкривав можливість для формування громадянського простору, що сформувався за конфесійною приналежністю. Репрезентуючи інтереси релігійної громади на міжнародному рівні, церква посіла вагому роль у політичному житті Європейського Союзу.

Кардинальні зміни, які відбулися у церковно-державних відносинах ХХ ст., не дали достатніх підстав не тільки для руйнування притаманної європейській соціокультурній традиції бінарної опозиції «церква-держава», яка в міжнародному політичному просторі виявилася в діалозі міжнародних організацій із церквою, що репрезентує інтереси громади вірян, водночас не створивши механізму для забезпечення повноцінної реалізації права на свободу совісті та віросповідання. Надання неформального пріоритету християнству міжнародною європейською спільнотою визначило світоглядний, культурний та політичний розвиток цього соціокультурного та політичного простору. На цьому тлі підкреслено пріоритетну роль історичної та культурної традиції в процесі формування церковно-державних відносин у демократичному суспільстві. Крім того, показано герменевтичний зв'язок держави та церкви, які, як мінімум на європейському просторі, впливали на розвиток одна одної. Через це не тільки цивільне законодавство, але й церковний світогляд став більш толерантним до інакомислення та визнавав право на свободу совісті та віросповідання.

Подібно до католицизму, місце та значення якого в міжнародній політиці було зумовлене статусом Ватикану, ключові християнські церкви забезпечували кооперацію з державою у конфесійному вимірі, натомість партнерські стосунки з міжнародними організаціями вибудовувалися через представництво міжконфесійних організацій, які не менш виразно, ніж католицизм, виявляли право на свободу совісті та віросповідання, що повною мірою засвідчувало міжконфесійне співробітництво, вибудоване на тлі загальноєвропейських цінностей.

В Євросоюзі відбуваються кардинальні зміни у ставленні держави до церкви та церкви до держави порівняно з попередніми періодами розвитку європейського суспільства, які відтепер ґрунтувалися на принципах взаємоповаги та партнерської взаємодії, зумовленої, радше, необхідністю захисту прав церкви як одного з інститутів громадянського суспільства, ніж захисту держави інструментальним апаратом церкви, як це відбувалося у попередній період.

Показано, що ЄС, намагаючись зайняти нейтралітет щодо церков та релігійних організацій, відрізняється високим рівнем секуляризації, а тому спрямований не стільки на утвердження якогось одного типу церковно-державних відносин, як на розбудову системи відносин із різними організаціями громадянського суспільства. Натомість проблема церковно-державних відносин надалі залишається внутрішньодержавною справою.

Формування загальних тенденцій у розвитку європейського правового забезпечення права на свободу совісті та утвердженій нейтралітет держави супроводжували інтенцію міжнародної спільноти на збереженні пріоритету національного законодавства над міжнародним у вирішенні проблем свободи совісті та віросповідання, через це проявляється своєрідний правовий чи світоглядний дисонанс національного законодавства з нормами міжнародного права. Невирішеність проблеми церковно-державних відносин зумовлена складністю таких соціальних феноменів, як церква та держава. Хоча вони й мають спільне наукове тлумачення на соціокультурному та політичному рівні, їх розвиток зумовлений особливостями розвитку кожної релігії на певній території, її впливом на культурний розвиток етносу, процес націєтворення та розбудови держави.

Відносини держави та церкви демократичних держав будуються на принципах узгодження відносин її суб'єктів і врахування інтересів віруючих різних релігійних об'єднань таким чином, щоб права невіруючих також були враховані. Так, як уже було показано, зазвичай держава закріплює свої відносини із релігійними об'єднаннями в Конституції і спеціальних законодавчих актах, що стосуються свободи со-

вісті. У цих документах визначаються соціально-політичні та організаційні питання взаємодії держави і церкви, господарська, благодійна, культурно-освітня діяльність релігійних організацій, світоглядні аспекти шкільної і вишівської освіти, можливість або неможливість функціонування церковних структур у збройних силах, закладах позбавлення волі, місіонерська діяльність іноземних громадян на території країни тощо. Крім того, у ряді держав існують різні законні та підзаконні акти, що регулюють діяльність церков, або ж двосторонні угоди між державою і конкретними церквами, які визначають умови взаємодії держави та церкви.

Наявні в сучасному інтелектуальному дискурсі підходи до типології моделей церковно-державних відносин відзначаються високим рівнем есенційності, яка призводить до того, що наявні підходи до вирішення окресленої проблематики вирізняються високим рівнем теоретичного узагальнення, а тому практично мають невисоку пояснювальну силу на конкретному історичному рівні. Водночас звернення до конкретного історичного досвіду показує, що зумовленість певної моделі церковно-державних відносин є історичним, політичним, релігійним, культурним спадком спільноти, а тому є глибоко індивідуальною.

Незважаючи на складнощі типології наявних у сучасному європейському світі моделей церковно-державних відносин, у роботі запропоновано авторську типологію європейських моделей церковно-державних відносин, що вибудовується не стільки на правових, як емпіричних умовах взаємодії держави та церкви. Через це виокремлено сепараційну, коопераційну та діалогічну модель церковно-державних відносин у сучасній Європі.

Література

1. Брельо Ф.М., Мирабелли Ч., Онида Ф. Религии и юридические системы. Введение в сравнительное церковное право / Пер. с ит. М.: Библиско-богословский институт св. апостола Андрея, 2008. 437 с.
2. Гегель Г.В.Ф. Философия истории. М.; Л.: Соцэкгиз, 1935. 470 с.
3. Лобь П. Три града. Социальное учение христианства / Пер. с франц. Л. Торчинского. СПб.: «Алетейя», 2001. 412 с.
4. Робберс Г. Государство и церковь в Европейском Союзе). Робберс Г. (сост.) Государства и религии в Европейском Союзе. М.: Институт Европы РАН, 2009. С. 701–717.

Анотація

Мелехова О. С. Історичний розвиток європейських церковно-державних відносин. – Стаття.

Становлення європейських моделей державно-церковних стосунків із становленням церкви як самостійного інституту. Держава і церква як самостійні інститути були відображенням ідеального дуалізму граду земного і граду Божого. Після Реформації взаємна автономія держави і церкви обумовлена практичними і теоретичними причинами легітимізації самостійності модерну суб'єкта. Основною для європейського культурного простору є модель партнерської парадигми відносин, однак внаслідок секуляризму стала можлива і альтернативна – сепараційна модель. Проведений аналіз доводить, що конкретна модель державно-церковних відносин в європейських країнах визначається не стільки Конституцією та іншими основоположними законодавчими актами, скіль-

ки договорами між державою і релігійними організаціями, місцевими традиціями, що історично склалися. Відповідно, сьогоdnішній перехід України до партнерської моделі державно-церковних відносин відповідає не лише місцевій православній традиції, але є елементом утвердження європейських норм соціального партнерства.

Ключові слова: релігія, Європейський союз, державно-церковні відносини, права людини, соціальне партнерство.

Аннотация

Мелехова О. С. Историческое развитие европейских церковно-государственных отношений. – Статья.

Становление европейских моделей государственно-церковных отношений связано со становлением церкви как самостоятельного института. Государство и церковь как самостоятельные институты были отражением идеального дуализма града земного и града Божьего. После Реформации взаимная автономия государства и церкви обусловлена практическими и теоретическими причинами легитимизации самостоятельности современного субъекта. Основной для европейского культурного пространства является модель партнерской парадигмы отношений, однако в результате секуляризма стала возможна и альтернативная – сепарационная модель. Проведенный анализ показывает, что конкретная модель государственно-церковных отношений в европейских странах определяется не столько Конституцией и другими основополагающими законодательными актами, сколько договорами между государством и религиозными организациями, исторически сложившимися местными традициями. Соответственно, сегодняшний переход Украины к партнерской модели государственно-церковных отношений соответствует не только местной православной традиции, но и является элементом утверждения европейских норм социального партнерства.

Ключевые слова: религия, Европейский Союз, государственно-церковные отношения, права человека, социальное партнерство.

Summary

Melekhova O. S. Historical development of European church-state relations. – Article.

The formation of European models of state-church relations is associated with the formation of the church as an independent institution. The state and the church as independent institutions were a reflection of the ideal dualism of the city's hail and the city of God. After the Reformation, the mutual autonomy of the state and the church is conditioned by practical and theoretical reasons for legitimizing the independence of the modern subject. The main for the European cultural space is the model of the partner paradigm of relations, but as a result of secularism an alternative – separation model – has become possible. The analysis shows that a specific model of state-church relations in European countries is determined not only by the Constitution and other fundamental legislative acts, but by the treaties between the state and religious organizations, and historically established local traditions. Accordingly, today's transition of Ukraine to the partner model of state-church relations is not only the responsibility of the local Orthodox tradition, but is an element of the adoption of European norms of social partnership.

Key words: religion, the European Union, state-church relations, human rights, social partnership.